

The criteria of a tolerant personality are mentioned, such as the awareness of the value of tolerant attitude towards the environment, communicability, empathy, respect for others, responsibility, social activity, independence, criticality, flexibility of thinking, self-knowledge, security, lack of inclination to blame others, autonomy, sense of humor, etc.

It is concluded that the use of an interdisciplinary approach allows to investigate the phenomenon of tolerance in its integrity.

Key words: tolerance, personality, interdisciplinary approach, functions of tolerance, types of tolerance, components of tolerance, criteria of tolerance.

Відомості про автора

Терещенко Кіра Володимирівна, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник лабораторії організаційної та соціальної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ, Україна.

Tereshchenko, Kira Volodymyrivna, PhD, senior researcher, Laboratory of organizational and social psychology, G.S. Kostyuk Institute of psychology of the NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

E-mail: kteres75@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1149-2704>

УДК 159.9:316.6

Чаплак Я.В., Собкова С.І., Собков Ю.В.

МАНІПУЛЯТИВНА ІМІТАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОДИН ІЗ КРИТЕРІЇВ ВИЗНАЧЕННЯ КРИЗОВОГО СУСПІЛЬСТВА

Чаплак Я.В., Собкова С.І., Собков Ю.В. Маніпулятивна імітаційна діяльність як один із критеріїв визначення кризового суспільства. У статті охарактеризоване таке поняття як «маніпулятивна імітаційна діяльність», що виступає одним із значущих критеріїв визначення кризового суспільства. Проаналізовано низку останніх наукових досліджень і публікацій із зазначеної проблематики та окреслено її актуальність. У висновках обґрунтовано те, що саме маніпулятивно-імітаційна діяльність може виступати однією з домінуючих технологій маніпулятивного соціально-психологічного впливу та критерієм визначення «стабільності-нестабільності» того чи іншого суспільства. Окреслено перспективи подальших наукових розвідок у дослідженні маніпулятивно-імітаційних процесів на теренах сучасного інформаційного середовища.

Ключові слова: соціальна імітація, маніпулятивна імітаційна діяльність, соціально-психологічний вплив, імітація-наслідування, імітація-симулякр, психологічне зараження.

Чаплак Я.В., Собкова С.І., Собков Ю.В. Маніпулятивная имитационная деятельность как один из критериев определения кризисного общества. В статье охарактеризовано понятие «маніпулятивной имитационной деятельности» – одного из значимых критериев определения кризисного общества. Проанализировано ряд последних научных исследований и публикаций по данной проблематике и обозначена ее актуальность. В выводах обосновано, что именно манипулятивно-имитационная деятельность может выступать одной из доминирующих технологий манипулятивного социально-психологического воздействия и критерием определения «стабильности-нестабильности» того или иного общества. Определены перспективы дальнейших научных исследований манипулятивно-имитационных процессов в современной информационной среде.

Ключевые слова: социальная имитация, манипулятивная имитационная деятельность, социально-психологическое воздействие, имитация-подражание, имитация-симулякр, психологическое заражение.

Постановка проблеми. Сучасні дослідження проблематики соціальної імітаційної діяльності в науковому світі здобувають особливу актуальність. Сьогодні можна спостерігати широкий спектр проектування імітаційних конструктів, різноманітних штучних симулятивних образів у масовій свідомості, які досить широко представлені в різноманітних соціальних сферах життєдіяльності особистості. Так, наприклад, імітаційні процеси дуже часто притаманні політиці, економіці, культурі, системам освіти та медицини тощо. Така розгалуженість імітаційних процесів вказує на те, що соціальна імітація представляє собою своєрідний феномен, який можна спостерігати сьогодні у будь-якій реально існуючій системі суспільних відносин. Це, у першу чергу, викликано тим, що в умовах будь-якої суспільної кризової ситуації відбувається процес відповідного проектування новітніх способів життєдіяльності, концептуального мислення, типу загальної культури тощо. В результаті таких широкомасштабних новоутворень відбуваються суттєві перетворення в соціальній організації суспільних відносин. Тобто, утворюються новітні модифікації адаптації особистості до суспільного буття, що кардинально можуть змінювати детермінованість процесу оптимізації взаємодії особистості та суспільства.

Але, виступаючи невід'ємною складовою загальної культури, що притаманна будь-якому суспільству [4], імітація може здійснювати як позитивний, так і негативний вплив. У більшості випадків на сучасному етапі становлення нашого суспільства досить важко визначити характер впливу соціальної імітації за шкалою «позитивний-негативний» та контролювати його варіативність на теренах інформаційно-

комунікативного простору [1; 6; 18]. Поширення такого явища як соціальна імітація в різних сферах життєдіяльності особистості, зокрема, та суспільства в цілому викликано, в першу чергу, сучасним періодом стрімкого переходу людства від індустріального суспільства до постіндустріального з ознаками певних рис масштабної хаотичності (біфуркації) та вимагає кардинального перегляду основних парадигм змісту, організації та забезпечення новітнього технологічного інструментарію соціальних інституцій щодо їх ефективності та конструктивного впливу на становлення суспільства.

Крім цього, ця потреба викликана стрімким розвитком інформаційно-комунікативних систем і новітнім інструментарієм передачі інформації. З цього приводу потрібно зазначити, що «лавинний» розвиток сучасної технологічної індустрії кіберпростору здійснює неабиякий соціально-психологічний вплив на просторово-часові аспекти життєдіяльності та утворення новітніх способів і форм комунікації, соціальних інституцій тощо [1]. Саме ця новітня технологічна індустрія кіберсередовища набагато більше безпосередньо впливає на теперішнє суспільство, ніж інші існуючі «усталені» технологічні системи. Хоча якщо проаналізувати інші технологічні системи сьогодення, то вони, у своїй більшості, є досить взаємопов'язаними між собою через технологічний інструментарій інформаційного простору, а то й взагалі виявляються взаємозалежними саме від новітнього та прогресивного технологічного інструментарію цифрового світу, який, у свою чергу, досить стрімко змінюється в лінійно-прогресивному режимі у процесі свого розвитку. А це вказує на те, що соціальним інституціям досить складно контролювати інформаційно-комунікативні потоки щодо рівня їх маніпулятивності [1; 6; 18], особливо тепер, коли в різних сферах життєдіяльності суспільства, в якому спостерігаються ситуативні моменти кризових варіацій, прогресує маніпулятивна імітаційна діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З метою опису та аналізу характеристики повсякденної діяльності та моделей соціальної поведінки людини в різноманітних сферах життєдіяльності сьогодні у науковому дискурсі дослідників досить часто використовуються такі терміни як «імітація», «соціальна імітація», «імітаційна діяльність» тощо. Кількість наукових праць, присвячених цій проблематиці, постійно зростає. Так, Т. Закірова [4; 5] розглядає соціальну імітацію як феномен сучасної культури суспільства, Т. Шалюгіна [19] досліджує прояви імітації на теренах соціального простору і розглядає її як феномен свідомості та поведінки, такі дослідники як Н. Нариков і С. Дементьев [12] вивчають імітаційну діяльність на рівні кіберконструкту сучасного суспільства, Ю. Волков [3] аналізує соціальну імітацію в розрізі символічної соціальної реальності, Н. Мухамеджанова [11] розглядає феномен соціальної імітації як своєрідний механізм модернізації сучасного суспільства, С. Кара-Мурза [6] аналізує імітацію в розрізі маніпулятивного впливу на теренах нестабільних суспільств, досліджуючи її вплив на соціальні інституції, Ж. Тощенко [17] зосереджує свою увагу на тому, що більшість ознак маніпулятивно-імітаційної діяльності притаманні суспільствам з демократичним устроєм і, при цьому, імітація може виступати в ролі корупціогенного фактору в процесі суспільного розвитку, Н. Тітова [16] акцентує свою увагу на маніпулятивних імітаційних процесах у сфері освіти та науки, К. Панкратова та Л. Шмігірілова [14] виокремлюють імітаційні та конструктивні практики, досліджуючи їх прояви в суспільстві, Л. Корел [7] досліджує імітаційний механізм соціальної адаптації особистості до соціуму, К. Красавіна [8] виокремлює такі форми соціальної адаптації як імітація-наслідування та імітація-симулякр і визначає їх вплив на становлення особистості, Д. Окунев [13] аналізує імітаційну діяльність в розрізі основної проблематики трудової сфери сучасних організацій тощо.

Метою статті є аналіз маніпулятивної імітаційної діяльності як одного із критеріїв визначення кризового суспільства.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Сьогодні ми можемо спостерігати те, що великій кількості суспільних процесів притаманний досить вагомий потенціал маніпулятивних імітацій. Тобто, переважна більшість досліджуваних фахівцями соціальних процесів, які відбуваються в суспільстві, характеризуються загальною для них ознакою імітаційності. На це вказує аналіз відповідних процесуальних характеристик суспільної життєдіяльності у теперішньому часі [1; 6; 18]. Крім цього, зазначимо, що імітаційна діяльність притаманна суспільству в цілому. А це вказує на те, що соціальна імітація в наші дні стала фактично повсякденним феноменом [4]. На думку К. Панкратової та Л. Шмігіріної [14], імітації чи симулякри представляють собою один із різновидів сучасного соціального буття, в якому нематеріальна символічна реальність пробує видати себе за відповідну матеріальну «речову» реальність, що робить неможливим для масової свідомості адекватне уявлення про оточуючий світ [14, с. 93].

Т. Закірова [4] акцентує на тому, що соціальна імітація являє собою феномен, який «вбудований» у будь-яку реально існуючу систему суспільних відносин; виступаючи як невід'ємна підсистема культури, властива кожному суспільству, соціальна імітація може мати як характер творення, так і руйнування [4]. Тобто, імітаційна діяльність в більшості випадків, виступаючи одним із основних засобів гармонійного розвитку як окремої особистості, так і суспільства в цілому, за певних умов може нести в собі руйнівні елементи.

Оточуючий імітаційний світ та імітаційна діяльність, за Ж. Бодріаром [2], породжує псевдобуття. Науковець вказує на те, що в цьому псевдобутті функціонує хибна, недостовірна, ілюзорна інформація [2]. І

це, на думку Н. Нарикова та С. Дементьєва [12], фактично є основною причиною порушення інформаційної безпеки суспільства та людини [12, с. 243]. Ж. Бодріяр [2] описує цей феномен як смерть соціального. Тобто, індивідуалізація, атомізація та соціальне уособлення призводять до того, на думку дослідника, що соціум як раніше існуюча загальна значущість інтерсуб'єктності перестає існувати. Під цим Ж. Бодріяр розуміє, що руйнується раніше існуюча інституціалізована соціальність, формальна соціальність, і їй на зміну приходять неінституціалізована, неформальна соціальність [2].

У соціальній філософії імітація – це таке поняття, за допомогою якого може бути окреслено певне соціальне явище, основане на процесах соціальної взаємодії та таке, що виступає як набір (сукупність) соціокультурних практик, соціальних технологій і комунікативно-риторичних стратегій суб'єктів соціальних дій, спрямованих на символізацію та підміну за допомогою насичення соціальності симулятивними (ілюзорними) образами соціальної реальності, її спрощеною подібністю – імітаційною (симулятивною) реальністю. У результаті у людини формується певна модель соціальної поведінки, в основі якої – недостовірне чи просто викривлене сприйняття соціальної реальності. Також імітацію можна представити як засіб підтримки та руйнування соціального устрою. Імітація здатна певний час зберігати існуючий образ світу, але, наприклад, в умовах соціальної невизначеності та політичної нестійкості імітаційні практики влади, діючої у власних корисливих інтересах, здійснюють деструктивний вплив на суспільство [19, с. 35].

Л. Корел [7], визначаючи механізм соціальної адаптації, включає в своє визначення в якості одного зі структурних елементів механізму ті соціальні фактори та умови, що заставляють індивіда скористатися саме цим, а не іншим механізмом. Керуючись її визначенням як методологічною канвою, на думку науковця-дослідника, потрібно розглядати імітаційний механізм адаптації в трьох аспектах: 1) аспекті соціальних факторів і детермінант, що обумовлюють потребу індивіда чи групи в гармонізації своїх цілей і засобів з допомогою механізму адаптації; 2) аспекті послідовного ланцюга поведінкових актів, що реалізують цю потребу; 3) аспектів цілей адаптації, що досягаються індивідом чи групою завдяки імітаційному механізму [7].

Аналіз імітацій в житті багатьох суспільств демонструє, що цей феномен наочно відображає різноманітні вади, як зазначає Ж. Тощенко [17], хвороби та перешкоди у функціонуванні всіх без виключення суспільних процесів, перш за все в політиці та економіці, в соціальному та духовному житті. У сучасному житті імітація досить часто стає результатом діяльності (усвідомленої та неусвідомленої), коли створюються штучні умови процесів і явищ, що спрямовані для досягнення специфічних (корисливих), уявно суспільно значущих групових чи корпоративних цілей. У таких умовах відбувається стихійний (безконтрольний) розвиток суспільства та держави на всіх рівнях, що загрожує їх існуванню деградацією, а спроби справитися з потоком проблем не дають очікуваного ефекту [17, с. 47]. Тобто, у нестабільному суспільстві маніпулятивна імітаційність може бути притаманною різноманітним соціальним інституціям, що, у свою чергу, може посилювати хаотичність розвитку.

Поняття імітації, як зазначає Т. Шалюгіна [19], тісно пов'язане із поняттям соціальної реальності. Основні теоретичні проблеми вивчення явища імітації в більшості випадків обумовлені «незрозумілістю» онтологічних основ і слабкою розробленістю методологічного інструментарію. Концептуалізація припускає уточнення змісту концепту імітації у зв'язку з поняттям соціальної реальності, так як соціальна філософія як знання про суспільство, як представлення соціального в мисленні припускає встановлення позиції «мислячого» у співвідношенні до соціальної реальності, що спостерігається ним. Соціально-філософський аналіз явища імітації базується на певних теоретичних підходах як способах філософської концептуалізації соціальної реальності, що здійснювались в контексті загальносвітоглядної орієнтації конкретної епохи та виражали відповідний стиль і тип мислення [19, с. 33].

К. Красавіна [8] зосереджує увагу на тому, що цей термін має прямий семантичний аналог – наслідування, відтворення. Саме в цьому значенні поняття «імітація» використовувалось психологами та соціологами класичного періоду щодо основного механізму засвоєння рольових моделей і норм поведінки, найбільш активно працюючому в ранньому дитинстві індивіда, в період його первинної соціалізації [8, с. 93]. Так, наприклад, проблематика дитячого наслідування виступає класичною в науковій психології. Наслідування або імітація – це форма поведінки, що постійно змінюється і виконує пізнавальну та комунікативну функції. Але, незважаючи на досить значні досягнення в експериментальному вивченні наслідування, труднощі в інтерпретації цього феномену зберігаються і сьогодні. Наслідування – це механізм соціально-психологічного впливу через сприйняття прикладу, зразка наслідування. Існує не тільки в соціумі, але й серед тварин. Воно може бути невимушеним і вимушеним. Тобто, наслідування – один з основних механізмів трансформації та формування особливостей і рис особистості [10, с. 45]. Так, наприклад, імітацію в значенні «наслідування» розглядають у психоаналізі як психологічний механізм первинної соціалізації: згідно концепції цієї теорії, сприйняття рольових функцій і норм дитиною відбувається через безпосереднє копіювання нею моделей поведінки батьків. Однак у розумінні З. Фрейда імітація-наслідування – це швидше психологічний, ніж соціальний процес, пов'язаний зі становленням психосексуальної та гендерної ідентичності особистості в її індивідуальній історії [8, с. 93].

Під впливом наслідування формуються не тільки найпростіші навички діяльності, але й духовні цінності – ідеї, схильності, смаки, манери поведінки тощо. Окрім цього, наслідування є основою емпатії, механізмом формування самосвідомості тощо [10, с. 45]. Вивчаючи соціальні процеси в суспільстві, Г. Тард [15] описав явище наслідування, за допомогою якого намагався пояснити всі суспільні процеси, вважаючи його основним механізмом соціальної взаємодії. Він виокремлював наслідування за ступенем усвідомленості (логічне-нелогічне), за механізмом наслідування рухів та їх послідовністю (зовнішне-внутрішнє). За баченням Г. Тарда [15], функціональність наслідування полягає у відтворенні, розповсюдженні й уніфікації тих чи інших винаходів. На думку В. Москаленко [10], саме завдяки суспільному наслідуванню забезпечується прогрес і стабільність соціальних відносин, відбувається розповсюдження нововведень і збереження традицій [10, с. 46].

Т. Шалюгіна [19] зазначає, що імітація – це соціальне явище, що проявляється, крім прагнення до копіювання, у викривленні соціальної визначеності, в основі якої – процеси соціальних дій акторів, пов'язані з підміною предметно-сислової реальності шляхом конструювання символічної соціальної реальності. Разом з тим, на думку дослідниці, імітація – це процес, в основі якого інтенційність соціальних дій сприяє: а) символічній легімізації власних суб'єктів за допомогою реалізації імітаційних практик; б) виявленню ставлення «масової людини» до домінуючої влади. Результатом імітації є певна симулятивна реальність як результат сукупного суб'єктивно обумовленого впливу тих чи інших вербально-візуальних практик, політичних риторик і соціальних технологій. Суспільство зіштовхується з імітаційною діяльністю політиків і основних суспільних інститутів – імітацій як різноманітних зразків. Тобто, імітуються демократичні норми та процедури – вибори, політичний плюралізм, свобода преси, судів. Імітується громадянське суспільство. Імітується минула імперська велич і «славне історичне минуле». На фоні політичної риторики модернізації та реформування імітуються процеси істинного розвитку того чи іншого суспільства [19, с. 34]. Тут потрібно зазначити, що маніпулятивна імітаційна діяльність того чи іншого соціального інституту, яка застосовується з метою створення відповідної симулятивної реальності, може «заражати» інші соціальні інституції. Так, наприклад, довготривала маніпулятивно-імітаційна діяльність політичних інститутів може вплинути на виникнення маніпулятивної імітації в науці, освіті, медицині тощо.

К. Красавіна [8] вважає, що можна використовувати відповідно до дослідження соціальної поведінки два окремих, хоча й генетично пов'язаних поняття, за операціоналістичністю дві різні, хоча й споріднені, стратегії, – «імітація-наслідування» та «імітація-симулякр». Ці дві стратегії представляють собою відтворення зразку, але в першому випадку має місце наслідування, що копіює змістовну рольову діяльність, яка знаходиться в межах колективних ціннісних уподобань (переваг) суспільства, а в іншому відтворюється тільки зовнішня форма зразку, відчужена від ціннісних переваг, що являються базою соціальної наступності, і, відповідно, не орієнтована на соціальні цілі та цінності. Відповідно, інша стратегія – імітація-симулякр – пов'язана тільки з індивідуальним цілепокладанням [8, с. 100-101]. Особливістю сучасного суспільного розвитку виступає певна наявність досить великої кількості штучних симулятивних образів масової свідомості, що виникають у різноманітних сферах суспільного буття, які активно здійснюють вплив на психіку людей і соціальні процеси. Основною їх особливістю, навіть небезпекою, виступає те, що вони мають небагато спільного з реальною дійсністю чи не мають його взагалі. Симулякри, фантоми, утопічні ідеали нестабільного суспільства можуть сприяти формуванню у людини хибної свідомості парадоксального типу, підвищувати ймовірність маніпулювання свідомістю тощо [14, с. 93-94].

На нашу думку, для повного аналізу цього поняття потрібно його оцінювати ще й за критерієм зараження як однієї з технологій соціально-психологічного впливу. Г. Лебон [9] вважав, що зараза (зараження) є одним із найсильніших засобів впливу вождів (лідерів) на маси людей. Усі емоції та дії у натовпі дуже швидко можуть ставати заразними. Науковець у своїх дослідженнях зосереджував увагу на тому, що процес наслідування, яке вивчав Г. Тард [15], за своєю суттю, є лише одним із проявів зараження. Він описав численні історичні приклади, коли думки, певні смисли вірування та почуття шляхом зараження охоплюють величезні маси людей. Особливо велика роль психічного зараження серед великих груп населення. До таких явищ можна віднести захоплення модою, різні течії в мистецтві, літературі, медицині тощо. Зміст цих домінуючих емоцій у масах людей визначає саме зміст психічного зараження [10, с. 47].

Базовими складовими феномену імітації, на думку Т. Шалюгіної [19], виступають: соціальні дії як впровадження принципів видимості у масову свідомість; відхід від раціональності, що призводить до викривлення чи навіть до руйнації фіксованого смислу соціальної реальності в комунікативному спілкуванні та сприйнятті; фактор конструювання символічної реальності; прагматичність імітації як діяльній практиці соціальних суб'єктів. Розгляд кожного з елементів структури імітації дозволяє у сукупності зрозуміти сутність цього явища в якості інтегративної категорії не тільки в теоретичному спектрі, але й у практичному, перш за все соціально-політичному аспекті [19, с. 35].

Як зазначає Н. Мухамеджанова [11], соціальна імітація може мати позитивний характер тому, що вона виступає як досить своєрідний механізм оновлення сучасного суспільства, яке ще не має достатнього об'єму духовних передумов для свого розвитку. Однак, на думку дослідниці, культура як консервативна,

інерційна система досить повільно пристосовується до змін сьогодення, що відбуваються у сучасному суспільстві. «Саме тому рух від «здаватися» до «бути», від імітації до істинної новації – це довготривалий процес, ускладнений протиріччями, конфліктами, «відкатами» у розвитку», – на думку Н. Мухамеджанової [11, с. 120].

Ж. Тощенко [17] виокремлює такі причини, що породжують імітацію на суспільному рівні, як бажання політичних і економічних сил зберегти владу, утримати її за будь-яку ціну, забезпечити свій вплив на суспільне життя. З цим пов'язано прагнення не допустити існування сильно опозиції, що здатна за певних умов взяти владу в свої руки. Реалізація такого сценарію призводить до «зачистки» політичного поля, до авторитаризму, коли цілеспрямовано створюються умови для утримання влади одним політичним угрупованням [17, с. 48]. Імітаційні та конструктивні практики досить часто зустрічаються в політичній сфері у формі ігрових технологій чи політичних ігор. Політичні «ігри» представляють собою складний синтез істинно ігрових і псевдоігрових елементів, організовуючи простір політичної взаємодії і виконуючи не тільки комунікативно-керівні, але й гедоністичні функції, сприяючи, з одного боку, розвитку діяльнісних можливостей політики та політиків, а з іншого – залученню молоді людини у виборчий процес, підвищенню її інтересу до політичних проблем [14, с. 100]. А це, у свою чергу, призводить до біфуркаційних станів у суспільстві. На думку Ж. Бодріяра, усі проблеми ілюзорних інформаційних світів, інформаційні фантоми, симулякри, підміна дійсності різноманітними віртуальними сурогатами – це ті ж інформаційні загрози та ризики, які викликають порушення інформаційної безпеки [2].

Всі ці причини породжують механізми появи та використання імітації. Ж. Тощенко виокремлює такі різновиди [17, с. 48-58]: демагогія; провокація; фальсифікація; профанація; маніпулювання; ілюзія; перформанс. Дослідник стверджує, що в умовах домінування показової діяльності, імітації всього навряд чи можна говорити про можливість визрівання громадянського суспільства. Наслідком імітації стає корозія всіх соціальних інституцій в тому чи іншому суспільстві. Відповідно ситуації росте соціальна апатія, що проявляється в аномії. Наприклад, зневіра та недовіра до влади проявляється в тому, що дуже багато людей не стали брати участь у виборах, пояснюючи це тим, що їх голос нічого не вирішує [17, с. 59-58].

Висновки. Якщо розглядати імітацію як маніпулятивну технологію, то такі механізми появи та використання імітації як демагогія, провокація, фальсифікація, профанація, ілюзія, перформанс, на нашу думку, можуть виступати як її інструментарій. У більшості випадків у певному соціальному проекті створення маніпулятивного соціального імітаційного процесу з тією чи іншою метою ці різновиди застосовуються комплексно і виступають як одна маніпулятивна технологія та здійснюють руйнівний соціально-психологічний вплив на різноманітні соціальні інституції того чи іншого суспільства. Такий технологічний інструментарій може неабияк посилити руйнівний вплив на соціум за допомогою створення додаткової варіативності для розповсюдження імітаційної діяльності в багатьох напрямках. Так, наприклад, у нестабільних суспільствах (за тим чи іншим критерієм) ми можемо спостерігати на ринку праці масову нестачу затребуваних професіоналів за критерієм «вже й тепер» в різноманітних сферах життєдіяльності. Це при тому, що дипломованих фахівців із відповідних галузей професійної діяльності є досить багато. Причина такого стану в тому, що вимоги до фахівця тієї чи іншої сфери діяльності постійно зростають у відповідності із загальною світовою динамікою, а, наприклад, мотиваційний критерій та забезпечення умов праці залишаються на низькому рівні через кризові ситуативні моменти в соціальній, політичній, економічній інституціях нестабільного суспільства. Тобто, спостерігається нестача чи невідповідність вимогам сьогодення відповідного ресурсного компоненту з метою конструктивного становлення тієї чи іншої сфери життєдіяльності суспільства щодо його стабілізації. Це призводить до того, що починається масовий відтік фахівців-професіоналів (одні з них перекваліфікуються за спеціальностями, які є більш оплачуваними та перспективнішими у спрямуванні стабільності праці та кар'єрного зростання, інші – мігрують за кордон в країни, де можна себе набагато краще реалізувати у відповідності зі своїми професійними здібностями, власними потребами та можливостями) та зростання рівня маніпулятивної імітаційної діяльності в прогресивно-лінійній прогресії. У цьому випадку потрібно шукати, кому саме вигідна подібна нестабільність на ринку праці чи в суспільстві в цілому.

За логікою, в процесі будь-яких соціальних криз їхній період буферкації (хаотичності) змінюється на стійкий стан – атрактор. Але якщо проаналізувати відповідні процеси у суспільстві, то можемо спостерігати біфуркації, що можуть бути набагато тривалішими ніж періоди, які характеризуються стабільними станами системи. Це свідчить про те, що флуктуації в точці біфуркації за допомогою маніпулятивних технологій соціально-психологічного впливу штучно затягують процес періоду нестабільності, виснажуючи та переважтуючи суспільство в цілому, що призводить до певної руйнації. А це, у свою чергу, може посилити ті чи інші суспільні кризи, катастрофи тощо. І саме маніпулятивно-імітаційна діяльність соціальних інституцій виступає однією з домінантних технологій маніпулятивного соціально-психологічного впливу та критерієм визначення «стабільності-нестабільності» того чи іншого суспільства. Окрім цього, зазначимо, що чим вищий рівень нестабільності в тому чи іншому суспільстві, то тим вищий рівень маніпулятивної імітаційної діяльності в тих чи інших соціальних інституціях цього суспільства.

Перспективи подальших досліджень. Щоб більш ґрунтовно досліджувати маніпулятивно-імітаційну діяльність, сьогодні потрібна досить потужна база діагностичного інструментарію. Так, наприклад, саме за допомогою кіберпростору та технологічної індустрії цифрового світу контент-аналіз здобув нові можливості щодо дослідження індивідуальності та соціуму в цілому. Програмне забезпечення текстів і профілів особистості в соціальних мережах дозволяє аналізувати будь-які психічні явища. З цього приводу досить влучно зазначають Н. Нариков та С. Дементьев [12], що кіберпростір як новий соціальний простір соціуму інформаційного світу пронизує собою практично всі сфери соціального життя, але найбільш яскраво це проявляється там, де це ближче всього торкається людських цінностей, і проявляється у формуванні нової культури – кіберкультури. Глобальна мережева інтернет-комунікація як загальна форма соціальної інформаційно-комунікативної взаємодії формує соціокультурний простір. Він характеризується, з одного боку, як інформатизація культури, з іншого – як інформаційна культура, а з третього – як культура інформатизації [12, с. 247]. Сьогодні на теренах кіберпростору можна не тільки досліджувати ті чи інші складові структури особистості, визначати психологічний її тип, але й досліджувати прояви таких феноменів як маніпулятивна імітаційна діяльність з метою її профілактики та попередження. Саме за допомогою контент-аналізу в цифровому світі ми плануємо подальше дослідження маніпулятивної імітаційної діяльності.

Список використаних джерел

1. Андреева Я.Ф. Особистість в сучасному кіберпросторі [Текст] / Я.Ф.Андреева, Я.В.Чаплак // Особистість та її історія: колективна монографія за ред. Чепелевої Н.В. Папучі М.В.- Ніжин, 2018. – С.426-438.
2. Бодрийяр, Ж. Симулякры и симуляции [Текст] / Ж. Бодрийяр // Философия эпохи постмодерна. – Минск: КрасикоПринт, 1996. – 360 с.
3. Волков Ю.Г. Социальная имитация: опыт анализа символической социальной реальности: монография [Текст] / Ю. Г. Волков; Южный федеральный университет. – Ростов-на-Дону : Издательство Южного федерального университета, 2016. – 112 с.
4. Закирова Т. В. Социальная имитация как феномен современной культуры: диссертация кандидата философских наук: 09.00.11 [Текст] / Т. В. Закирова; [Место защиты: Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Челябинский государственный университет»]. – Челябинск, 2015. – 143 с.
5. Закирова Т.В. Феномен симулякра как проявление социальной адаптации [Текст] / Т. В. Закирова // Вестник ОГУ. – № 7 (168). – Оренбургский государственный университет, 2014. – С. 50-53.
6. Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием [Текст] / С. Г. Кара-Мурза. М.: Изд-во: Эксмо, 2005. – 832 с.
7. Корел Л.В. Социология адаптации: вопросы теории, методологии и методики [Текст] / Л. В. Корел. – Новосибирск, 2005. – 424 с.
8. Красавина Е.В. Формы социальной адаптации: имитация-подражание и имитация-симулякр [Электронный ресурс] / Е. В. Красавина // Вестник МГУ: Социология и политология. – № 4. – М.: МГУ, 2012. – С. 93-103. – Режим доступа: <http://docplayer.ru/42969416-Formy-socialnoy-adaptacii-imitaciya-podrazhanie-i-imitaciya-simulyakr.html>.
9. Лебон Г. Психология народов и масс [Электронный ресурс] / Г. Лебон. – Режим доступа: http://univer.nuczu.edu.ua/tmp_metod/664/Psihologiya_narodov_i_mass.pdf
10. Москаленко В. В. Психология социального влияния: Навчальний посібник [Текст] / В. В. Москаленко. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 448 с.
11. Мухамеджанова Н.М. Социальная имитация как механизм модернизации [Электронный ресурс] / Н.М. Мухамеджанова // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. – № 4 (66): в 2-х ч. – Ч.2. – Тамбов: Грамота, 2016. – С.117-120. – Режим доступа: http://scjournal.ru/articles/issn_1997-292X_2016_4-2_29.pdf.
12. Нарыков Н.В. Киберконструкт современного социального пространства [Электронный ресурс] / Н. В. Нарыков, С. А. Дементьев // Гуманитарий юга России – Том 6. – №3. – 2017. – С.241-249. – Режим доступа: DOI 10.23683/2227-8656.2017.3.21
13. Окунев Д. В. Феномен имитационной деятельности и другие проблемы трудовой сферы современных российских организаций [Электронный ресурс] / Д. В. Окунев. – 4 с. – Режим доступа: <https://rucont.ru/efd/133565>
14. Панкратова Е. В. Имитации как технология манипулирования массовым молодёжным сознанием [Электронный ресурс] / Е. В. Панкратова, Л. Н. Шмигирилова // Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: Философия. Социология. Право. – № 20 (139). – Вып. 22. – Белгород: БелГУ, 2012. – С. 93-102. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/v/imitatsii-kak-tehnologiya-manipulirovaniya-massovym-molodezhnym-soznaniem>
15. Тард Г. Законы подражания [Текст] / Г.Тард. М.: Академический проект, 2011. – 304 с.
16. Титова Н.Б. Современное образование: качество знания или имитация? [Электронный ресурс] / Н.Б.Титова. – Режим доступа: http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/29909/1/apsmkoj_2014_03_64.pdf
17. Тощенко Ж.Т. Новые лики деятельности: имитация [Электронный ресурс] / Ж.Т.Тощенко// Социология: Статьи и доклады. – №2. – 2013. – С.46-60. – Режим доступа: <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/97876/1/46-60.pdf>
18. Чуйко Г.В. Маніпулятивність інформаційного впливу [Електронний ресурс] / Г.В. Чуйко // TECHNOLOGIES OF INTELLECT DEVELOPMENT. – Vol. 2. – № 8 (19). – 2018. – Режим доступа: http://www.psytir.org.ua/upload/journals/2.8/authors/2018/Chujko_Galyna_Vasylivna_Manipuljatyvnist_informacijnogo_vplyvu.pdf

19. Шалюгина Т. А. Имитация в обществе как предмет социально-философского анализа [Электронный ресурс] / Т. А. Шалюгина // Теория и практика общественного развития. – № 8. – 2011. – С. 33-35. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/v/imitatsiya-v-obschestve-kak-predmet-sotsialno-filosofskogo-analiza>

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Andrieieva Ya.F. Osobystist v suchasnomu kiberprostorii [Tekst] / Ya.F.Andrieieva, Ya.V.Chaplak // Osobystist ta yii istoriia: kolektyvna monohrafiia za red. Chepelievoi N.V. Papuchi M.V.- Nizhyn, 2018. – S.426-438.
2. Bodrijjar, Zh. Simuljakry i simuljaccii [Tekst] / Zh. Bodrijjar // Filosofija jepohi postmoderna. – Minsk: KrasikoPrint, 1996. – 360 s.
3. Volkov Ju.G. Social'naja imitacija: opyt analiza simvolicheskoy social'noj real'nosti: monografija [Tekst] / Ju. G. Volkov; Juzhnyj federal'nyj universitet. – Rostov-na-Donu : Izdatel'stvo Juzhnogo federal'nogo universiteta, 2016. – 112 s.
4. Zakirova T. V. Social'naja imitacija kak fenomen sovremennoj kul'tury: dissertacija kandidata filosofskih nauk: 09.00.11 [Tekst] / T. V. Zakirova; [Mesto zashhity: Federal'noe gosudarstvennoe bjudzhetnoe obrazovatel'noe uchrezhdenie vysshego professional'nogo obrazovaniya «Cheljabinskij gosudarstvennyj universitet»]. – Cheljabinsk, 2015. – 143 s.
5. Zakirova T.V. Fenomen simuljakra kak projavlenie social'noj adaptacii [Tekst] / T. V. Zakirova // Vestnik OGU. – № 7 (168). – Orenburskij gosudarstvennyj universitet, 2014. – S. 50-53.
6. Kara-Murza S.G. Manipuljacija soznaniem [Tekst] / S. G. Kara-Murza. M.: Izd-vo: Jeksmo, 2005. – 832 s.
7. Korel L.V. Sociologija adaptacii: voprosy teorii, metodologii i metodiki [Tekst] / L. V. Korel. – Novosibirsk, 2005. – 424 s.
8. Krasavina E.V. Formy social'noj adaptacii: imitacija-podrazhanie i imitacija-simuljacr [Jelektronnyj resurs] / E. V. Krasavina // Vestnik MGU: Sociologija i politologija. – № 4. – M.: MGU, 2012. – S. 93-103. – Rezhim dostupa: <http://docplayer.ru/42969416-Formy-socialnoy-adaptacii-imitacija-podrazhanie-i-imitacija-simulyacr.html>.
9. Lebon G. Psihologija narodov i mass [Jelektronnyj resurs] / G. Lebon. – Rezhim dostupa: http://univer.nuczu.edu.ua/tmp_metod/664/Psihologiya_narodov_i_mass.pdf
10. Moskalenko V. V. Psykholohiia sotsialnoho vplyvu: Navchalnyi posibnyk [Tekst] / V. V. Moskalenko. – K.: Tsentruchbovoho literatury, 2007. – 448 s.
11. Muhamedzhanova N.M. Social'naja imitacija kak mehanizm modernizacii [Jelektronnyj resurs] / N.M. Muhamedzhanova // Istoricheskie, filosofskie, politicheskie i juridicheskie nauki, kul'turologija i iskusstvovedenie. Voprosy teorii i praktiki. – № 4 (66): v 2-h ch. – Ch.2. – Tambov: Gramota, 2016. – S.117-120. – Rezhim dostupa: http://scjournal.ru/articles/issn_1997-292X_2016_4-2_29.pdf.
12. Narykov N.V. Kiberkonstrukt sovremennoho social'nogo prostranstva [Jelektronnyj resurs] / N. V. Narykov, S. A. Dement'ev // Gumanitarij juga Rossii – Tom 6. – №3. – 2017. – S.241-249. – Rezhim dostupa: DOI 10.23683/2227-8656.2017.3.21
13. Okunev D. V. Fenomen imitacionnoj dejatel'nosti i drugie problemy trudovoj sfery sovremennyh rossijskikh organizacij [Jelektronnyj resurs] / D. V. Okunev. – 4 s. – Rezhim dostupa: <https://rucont.ru/efd/133565>
14. Pankratova E. V. Imitacii kak tehnologija manipulirovaniya massovym molodjozhnym soznaniem [Jelektronnyj resurs] / E. V. Pankratova, L. N. Shmigirilova // Nauchnye vedomosti Belgorodskogo gosudarstvennogo universiteta. Serija: Filosofija. Sociologija. Pravo. – № 20 (139). – Vyp. 22. – Belgorod: BelGU, 2012. – S. 93-102. – Rezhim dostupa: <https://cyberleninka.ru/article/v/imitatsii-kak-tehnologiya-manipulirovaniya-massovym-molodezhnym-soznaniem>
15. Tard G. Zakony podrazhanija [Tekst] / G.Tard. M.: Akademicheskij proekt, 2011. – 304 s.
16. Titova N.B. Sovremennoe obrazovanie: kachestvo znaniya ili imitacija? [Jelektronnyj resurs] / N.B.Titova. – Rezhim dostupa: http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/29909/1/apsmkoy_2014_03_64.pdf
17. Toshhenko Zh.T. Novye liki dejatel'nosti: imitacija [Jelektronnyj resurs] / Zh.T.Toshhenko// Sociologija: Stat'i i doklady. – №2. – 2013. – S.46-60. – Rezhim dostupa: <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/97876/1/46-60.pdf>
18. Chuiko H.V. Manipuliatyvnyist informatsiinoho vplyvu [Elektronnyj resurs] / H.V. Chuiko // TECHNOLOGIES OF INTELLECT DEVELOPMENT. – Vol. 2. – № 8 (19). – 2018. – Rezhym dostupu: http://www.psytir.org.ua/upload/journals/2.8/authors/2018/Chuiko_Galyna_Vasyilivna_Manipuljatyvnist_informacijnogo_vplyvu.pdf
19. Shaljugina T. A. Imitacija v obshchestve kak predmet social'no-filosofskogo analiza [Jelektronnyj resurs] / T. A. Shaljugina // Teorija i praktika obshchestvennogo razvitija. – № 8. – 2011. – S. 33-35. – Rezhim dostupa: <https://cyberleninka.ru/article/v/imitatsiya-v-obschestve-kak-predmet-sotsialno-filosofskogo-analiza>

Chaplak, Ya.V., Sobkova, S.I., Sovkov, Yu.V. Manipulative imitative activity as a criterion for defining a crisis society. The article describes the concept of manipulative imitative activity, which is an important criterion for defining a crisis society. The spread of the phenomenon of social imitation in various areas of personal and social life is due, mainly, to the current rapid transition of humanity from the industrial society to post-industrial with the signs of large-scale chaos (bifurcation), which requires a radical revision of the content, organization and technological instruments used by social institutions to promote social progress. The manipulating imitative activity of a social institution, which is used to create an appropriate simulative reality, can 'infect' other social institutions. For example, a long-term manipulative-imitative activity of political institutions can bring about the manipulative imitation in science, education, medicine, etc. The analysis of a number of recent scientific studies and publications on the problem under consideration has allowed the authors to conclude that it is a manipulative imitative activity that is one of the leading technologies for exerting manipulative socio-psychological influence and a criterion for determining the stability-instability of a society. If imitation is considered as a manipulative technology, its mechanisms such as demagoguery, provocation, falsification, profanation, illusion and performance can be used as its instruments. In most cases, a particular social project of creating a manipulative social simulation uses these instruments as one manipulative technology to make a devastating socio-psychological impact on various social institutions. The devastating social impact can be increased by creating variability to spread imitative activities in many social areas. In addition, the higher social instability, the higher manipulative imitative activity in social institutions. The authors outline the prospects of further scientific research into manipulative imitative processes in the field of modern information environment.

Key words: social imitation, manipulative imitative activity, socio-psychological impact, imitation, imitation-simulation, psychological infection.

Відомості про авторів

Чаплук Ян Васильович, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна

Chaplak, Yan V., PhD, Assoc. Prof., Dept. of Psychology, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine

E-mail: yan.chaplak@gmail.com

Собкова Світлана Іванівна, кандидат психологічних наук, асистент кафедри психології факультету педагогіки, психології та соціальної роботи Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна

Sobkova, Svitlana I., PhD, Assistant Prof., Dept. of Psychology at the Faculty of Pedagogy, Psychology and Social Work, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine

E-mail: sofot@ukr.net

Собков Юрій Вікторович, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна.

Sobkov, Yuriy V., PhD (Linguistics), Assoc. Prof., Dept. of Foreign Languages for Humanities, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine

E-mail: yuriy-sobkov@ukr.net

УДК [316.6+159.922]:343.261-052

Шаумян О.Г.

**ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РОБОТИ З ОСОБАМИ,
ПОЗБАВЛЕНИМИ ВОЛІ**

Шаумян О.Г. Особливості соціально-психологічної роботи з особами, позбавленими волі. Статтю присвячено вивченню особливостей соціально-психологічної роботи з особами, позбавленими волі, в умовах ринкової економіки. Розглянуто підходи щодо соціально-психологічної роботи у пенітенціарній системі, її загальні проблеми, залучення до праці осіб, позбавлених волі, з метою ресоціалізації людей, які готуються до виходу з місць позбавлення волі. Комплексна система заходів передбачає забезпечення процесу ресоціалізації шляхом: створення та втілення індивідуальних програм із соціально-психологічної роботи; організації загальноосвітнього та професійно-технічного навчання колишніх, позбавлених волі; надання колишнім, позбавленим волі, можливості займатися фізичною культурою; організації дозвілля; надання духовної підтримки та допомоги тощо.

Ключові слова: соціально-психологічна робота, пенітенціарна система, позбавлені волі, праця осіб, позбавлених волі, ресоціалізація, соціальне середовище, соціально-психологічна терапія, професійна орієнтація.

Шаумян Е.Г. Особенности социально-психологической работы с лицами, лишенными свободы. Статья посвящена изучению особенностей социально-психологической работы с лицами, лишенными свободы, в условиях рыночной экономики. Рассмотрены подходы к социально-психологической работе в пенитенциарной системе, ее общие проблемы, к привлечению к труду лиц, лишенных свободы, с целью ресоциализации тех, которые готовятся к выходу из мест лишения свободы. Комплексная система мер предусматривает обеспечение процесса ресоциализации путем: создания и воплощения индивидуальных программ по социально-психологической работе; организации общеобразовательного и профессионально-технического обучения бывших, лишенных свободы; предоставления бывшим, лишенным свободы, возможности заниматься физической культурой; организации досуга; оказания духовной поддержки и помощи и тому подобное.

Ключевые слова: социально-психологическая работа, пенитенциарная система, лишенные свободы, труд лиц, лишенных свободы, ресоциализация, социальная среда, социально-психологическая терапия, профессиональная ориентация.

Постановка проблеми. Рівень розвитку соціального організму визначається роллю, яку відіграє в ньому соціально-психологічна робота і статусом, який мають психолог і соціальний працівник. У розвинених соціальних системах політичні та адміністративні діячі звертаються за допомогою до соціального працівника кожен раз, коли стоїть перед ними проблема, що не може бути ефективно вирішена політичними чи адміністративними методами, але може стати предметом впливу технологій соціально-психологічної роботи. Виходячи з цього критерію, можна сказати, що соціальна робота в пенітенціарних установах України сьогодні знаходиться ще тільки на початковій стадії розвитку [8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В психології окремі аспекти особливостей соціально-психологічної роботи з особами, позбавленими волі, досліджували І. Андрушко, Л. Завацька, В. Панченко,